

NYÁRI Gábor

**tudományos munkatárs
Magyarságkutató Intézet, Budapest**

**research fellow
Institute of Hungarian Research, Pécs, Hungary
email: nyari.gabor@mki.gov.hu**

A HORTHY-KORSZAK SZELLEMISSÉGÉNEK TOVÁBBÉLÉSE AZ EMIGRÁCIÓBAN

THE SURVIVAL OF HORTHY ERA'S ETHOS IN EXILE

ABSTRACT

The last phase of World War II brought an end a quarter-century period in Hungary. The end of the Horthy Era was more than a simple change in the Hungarian political system. The German and Soviet occupation, followed by the formation of Communist dictatorship after a short democratic transition, implied the temporary cessation of the thousand-year-old Hungarian state.

Around one million Hungarian citizens were beyond the western borders of the country, whom 250 000 decided to emigrate to the West, in 1945. Most of them were intellectuals such as military officers, civil servants, teachers, clericals, who have been a key base of the civil society, political and institutional system of the Horthy era. The majority of this group owed conservative values, therefore, they were afraid of retaliation because of their worldviews and any previous works. These reasons were the major causes of their life-changing decision, the emigration. In this study, I try to find out, how could survived the Horthy era's Christian, conservative ethos in the emigrant groups and how has changed the image of the thousand-year-old Hungarian state among them.

Kulcsszavak: második világháború; emigráció; oktatás; Horthy-korszak; konzervativizmus; menekültek

Keynotes: World War II.; emigration; education; Horthy Era; conservatism; refugees

1. Bevezetés

A második világháború utolsó fázisa véget vetett a Magyarország történetében Horthy-korszaknak nevezett negyedszázados időszaknak. Ez több volt egyszerű korszak- vagy rendszerváltásnál; a német, majd a

szovjet megszállás, ezt követően pedig a kommunista diktatúra kialakulása egyben az ezeréves keresztény magyar állam végét is jelentette.

A világháború vége körülbelül 1 000 000 magyar állampolgárt ért az ország nyugati határain túl, akik közül 250 000-en maradtak az emigrációban. Ez a nagyszámú magyar csoport döntően értelmiségiekből – katonatisztek, hivatalnokok, pedagógusok, egyháziak – és családjaikból állt, olyan személyekből, akik a Horthy-korszak társadalmának legfontosabb bázisát adták, politikai- és intézményrendszerét működtették. Jelen tanulmány keretein belül annak igyekszem utánajárni, hogy az emigráns csoportokban – politikai, jogi értelemben és az identitás alakításának szempontjából kulcsfontosságú oktatás tekintetében – milyen módon élt tovább a Horthy-korszak keresztény, konzervatív szellemisége, illetve hogyan változtak az ezeréves magyar államiságról alkotott képek.

2. A Magyar Királyság megszűnése és Horthy-korszak politikai és társadalmi berendezkedésének leépítése

A Magyar Királyság megszűnése 1944. március 19-én kezdődött, amikor a Margarethe hadművelettel Németország megszállta Magyarországot, és bár a korszakot jelképező Horthy Miklós kormányzó a helyén maradt, hatalma jelentősen csökkent, az ország pedig a teljhatalommal felruházott Edmund Veessenmayer irányítása alatt szolgálta ki a német háborús érdekeket. Miután az ország hadszíntérré vált, Horthy 1944. október 15-én sikertelenül próbált meg kiugrani a háborúból, a következő napon pedig a nyilas puccsal Szálasi Ferenc vette át a hatalmat. Bár a szovjet Vörös Hadsereg 1945 áprilisára kiűzte Magyarországról a német csapatokat, ezzel véget vetve a háborúnak, új megszállóként az ország területén maradt, és hiába kezdődött egy átmeneti demokratikus időszak, a szuverenitás nem állt helyre.

1946. február 1-jén az az évi I. törvény¹ alapján kiáltották ki a Magyar Köztársaságot, ezzel hivatalosan is megszüntetve a korábbi királysági államformát és annak hivatalit.² A rövid demokratikus átmenet után, 1949. augusztus 20-án lépett életbe a – magyar jogfejlődéstől teljesen idegen – sztálini típusú alkotmány, amely az államformát népköztársaságként határozta meg,³ ezzel formálisan is megteremtve az 1948 óta tartó kommunista diktatúrát.

Ugyanezen időszakban lezajlott a társadalom és intézményrendszerének átalakítása. Már a német megszállást követően – a zsidók gettósítása és deportálása mellett – megkezdődött a német szempontból nem kívánatos elemek eltávolítása, ami legnagyobb részt azokat a politikusokat érintette, akik a Horthy-korszak valamelyik parlamenti pártjának tagja-

ként élesen felléptek a németek ellen. Ez nem csak az ellenzéki, hanem sok kormánypárti politikus üldöztetését is jelentette, például letartóztatták és Mauthausenbe hurcolták Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, Kállay Miklós miniszterelnök pedig előbb a török követségre menekült, és a nyilas puccs után, feladva magát, került korábbi belügyminisztere mellé a koncentrációs táborba.⁴ Szálasi Ferenc hatalomra jutását követően az állam- és kormányfői posztot a magyar jogrendtől teljesen idegen módon egyesítve magát nemzetvezetőnek mondta ki.⁵

A háború után a magyar társadalom többsége sem szeretett volna visszatérni a királyság intézményéhez, ugyanakkor a megszállók tettek arról, hogy erre esély se legyen. 1945 tavaszán, még a háború vége előtt megindultak az internálások a szovjetek által ellenőrzött országrészben. Az első internáltak pedig a nyilasok mellett a korábbi hivatalnokok és politikusok voltak, akiknek egyetlen „bűnük” az volt, hogy a Horthy-korszak intézményrendszerében dolgoztak, tehát „reakciós elemeknek” számítottak. A Politikai Rendészeti Főosztály 1945. április 12-ig 8260 „fasisztát és reakcióst” vett őrizetbe, 1946 márciusáig további 35 000 főt tartóztatott le. 5642 fő ellen indult bírósági eljárás, 17 418 személyt internáltak, 9360 személyt rendőri felügyelet alá helyeztek.⁶ A Kis Újság már 1945. december 5-én közölte azt a rendelettervezetet, amely az 1946 elején indult B-listázások, tehát a hivatalnoki réteg további átalakításának alapjául szolgált.⁷ A rendvédelmi szervek tagjai sem érezhették magukat biztonságban, mivel az Ideiglenes Nemzeti Kormány – kommunista nyomásra – már 1945 májusában a Magyar Királyi Csendőrséget feloszlatta, megállapította kollektív bűnösségét,⁸ és intézkedett az egykori csendőrök igazoltatási eljárásáról.⁹

A Horthy-korszak kormánypártját (utolsó nevén Magyar Élet Pártja) szintén betiltották, egykori politikusai sem indulhattak az 1945-ös választáson. Mind a társadalom, mind a politikai rendszer változását jól mutatja, hogy az 1945-ös választás két legtöbb szavazatot kapó pártjának esete. A háború utáni első választáson győztes Független Kisgazdapárt 2 697 262 szavazatot kapott (57,03%), míg a második Szociáldemokrata Párt 823 260-at (17,41%).¹⁰ Ezzel szemben a Horthy-korszak utolsó, 1939-es választásán ugyanez a két párt a harmadik–negyedik helyen végzett, 569 054 (15,44%), illetve 126 237 (3,42%) szavazatot kapva.¹¹ Azt nem lehet megállapítani, hogy az arányváltozás milyen arányban köszönhető a politikai és jogi rendszer változásának, illetve a választók megváltozott véleményének, de az megállapítható, hogy a Horthy-korszakban megszokott politikai erőviszonyok teljesen átalakultak. Ez nem csak a szavazatarányok eloszlásán érhető tetten, hanem a pártstruktúra megváltozásán is: amellet, hogy betiltásra került a Horthy-korszak kor-

mánypártja és az attól jobbra álló szélsőséges pártok,¹² megjelent tényezőként a korábban betiltott szélsőbal, a Kommunista Párt.

A Horthy-korszak társadalmi rendszerének fontos elemét képezték továbbá az egyházak, illetve a részben ezekhez kapcsolódó oktatási rendszer. A keresztény egyházak teljes visszaszorítása, majd működésük állami felügyelet alá vonása a kommunisták hatalmának megerősödésével párhuzamosan zajlott, csúcspontján Mindszenty József hercegprímás koncepciójában való 1949. február 8-i életfogytiglani elítélésével.¹³ Az egyházi iskolák államosítása az 1948-as évben ment végbe.¹⁴ A két folyamat azért kulcsfontosságú mert a történelmi egyházaknak és az iskoláknak kiemelt szerepe van a társadalom véleményformálásában, identitásának kialakulásában. A hagyományosan konzervatív keresztény egyházak és az oktatási rendszer így a Horthy-korszak fontos tartópillérei voltak.

Alig öt év alatt, 1944. március 19-től 1949. augusztus 20-ig Magyarországon két, a teljes társadalmat és politikai életet érintő rendszerváltás zajlott le, amelyek következtében a Horthy-korszak keresztény, konzervatív királyságától eljutottunk a Rákosi-korszak kommunista népköztársaságáig. A folyamat részletesebb bemutatása a tanulmány témája szempontjából azért fontos, mert megfigyelhető, hogy a magyarországi eseményekre adott egyfajta válaszként erősödött egyre jobban a Horthy-korszak szellemisége a menekültek körében.

3. Az 1945-ös menekültek összetétele

Az 1945-ös menekültek vizsgálatánál először azt kell meghatározni, hogy hányan lehettek, és kik alkották ezt a csoportot. A menekültek számára vonatkozóan elsősorban becslések vannak. Borbándi Gyula szerint a menekültek száma meghaladta az 1 000 000 főt, akik között hadifoglyok, fegyveres hatóságok emberei, szovjetek elől menekülők, németek által elhurcoltak és kitelepítettek is voltak.¹⁵ Ugyancsak 1 000 000 körülre teszi a menekültek és koncentrációs táborból szabadulók számát Máday Béla a Magyar Vöröskereszt munkatársa, a szervezet tevékenységéről írt beszámolójában,¹⁶ valamint Puskás Julianna történész egy igen részletes tanulmányában.¹⁷ Szerencsés Károly történész 500 000 emberről ír,¹⁸ hasonló számról tett említést Hennyey Gusztáv egykori külügyminiszter 1953-ban,¹⁹ valamint Baráth Magdolna egy 2018-as tanulmányában.²⁰ A háború után a Honvédelmi Minisztérium béke előkészítő anyaga 580 000 főben adta meg a Németországba kitelepült és ott fogságba esettek számát. A legrészletesebb leírást vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc adja, aki összességében 800 000 főben adja meg az egykori Harmadik Biro-

dalom területén lévő magyarok lélekszámát. Szerinte a csoport összetétele az alábbiak szerint alakult: 100 000 katona, 150 000 levente, 300 000 polgári személy (köztük 40 000 nyilas), 250 000 népi német.²¹ Farkas nem említi számításában a koncentrációs táborokból szabaduló (elsősorban zsidó származású) magyar állampolgárokat, akikkel együtt a magyarok száma kitehette a Borbándi által írt 1 000 000 főt. Farkas adatainak hozzávetőleges helyességét az is alátámasztja, hogy a fegyveres alakulatok (katonák és leventék) tagjainak számát illetően „csupán” 50 000 fő az eltérés²² Major Jenő vezérezredes 1944–1945-ös áttelepítési adataitól.²³

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy bemutassa a menekültek mindennapi életét, de összességében elmondható, hogy többségük minél előbb szeretett volna hazatérni. A repatriálások döntő többsége 1947-re befejeződött, ekkortól döntően azok maradtak az emigrációban, akik féltek az esetenként jogos, de általában alaptalan számonkérésektől. A tiszteket ez a veszély különösen fenyegette.²⁴ Az, hogy a fogság alatti kihallgatások során a nyugati szövetségesek ártatlannak nyilvánították őket, még nem volt garancia arra, hogy Magyarországon nem vár rájuk meghurcolás. A hatóságok sokakat már a vonatról leszállva elhurcoltak,²⁵ a Székesfehérváron, Komáromban, Kaposváron és Zalaegerszegen kialakított szűrőtáborokban pedig a rendőrség és a Katonapolitikai Osztály közösen vontak szigorú ellenőrzés alá minden hazatérő katonát, sokakat már kész névlistáról kerestek.²⁶ A civilek közül elsősorban azok döntöttek az emigráció mellett, akik politikusként felléptek mind a szélsőjobb, mind a szélsőbal ellen, ezért már a németek elhurcolták őket, valamint azok, akik a nyilas uralom alatt hivatali pozíciót viseltek.²⁷ Ez azonban nem azt jelentette, hogy mindannyian nyilasok lettek volna. Ebbe a csoportba tartoztak a katonatisztek, csendőrök és hivatalnokok is, akik családjakkal együtt az 1945-ös emigráció többségét alkották.

A menekültek életében fontos választópont volt az 1948–1949-es kivándorlási hullám. Ekkorra vált nyilvánvalóvá, hogy Magyarországon állandósul a szovjet megszállás, leereszkedik a Vasfüggöny kettévágva Európát és Németországot,²⁸ amelynek nyugati fele nem képes eltartani számos nemzet menekültjeinek millióit. Az emigrációnak körülbelül 10%-a maradt német és osztrák területeken, a többiek Nyugat-Európa más országaiban, az amerikai kontinensen vagy Ausztráliában lettek új otthonra.²⁹

Ekkorra már kialakultak azok a politikai szervezetek, társadalmi egyesületek, oktatási intézmények, amelyek az emigrációt a kivándorlás ellenére is össze tudták fogni, és szellemi irányt mutattak.

4. Az 1939-es alap

Az 1945-ös emigráció túlnyomó többségének alapvetése az volt, hogy saját magát az 1939-es választáshoz kötötte, amelyet a magyar nemzet utolsó szabad megnyilvánulásának tartott, mivel befolyásoló tényezőként még nem volt jelen idegen megszálló hatalom,³⁰ nem voltak háborús állapotok, valamint a törvényi keretek többnyire demokratikusak voltak,³¹ így nagyrészt megfeleltek a Nyugat-Európában és Észak-Amerikában elvárt követelményeknek. Az ekkor összeülő országgyűlést senki sem oszlatta fel,³² így a politizáló '45-ösök többsége ezt tekintette a magyar állam egyetlen törvényes képviselőjének.³³ Ez az úgynevezett „1939-es alap”, amely egyben többet jelent, mint ragaszkodást a Horthy-korszakhoz, a '45-ösök az ezeréves magyar állam jogfolytonos fennállásának kulcsát látták benne.

5. A Magyar Szabadság Mozgalom és az altöttingi események

A német és osztrák területeken tucatjával jöttek létre a hosszabb-rövidebb ideig működő magyar emigráns szervezetek. Ezeket három csoportra lehet osztani: politikai, társadalmi és érdekvédelmi jellegűekre, de a legtöbb szervezet egyszerre több funkciót is betöltött. Ezeknek a csoportnak határozott politikai képe volt, ez szinte minden esetben egy nemzeti, keresztény, konzervatív szemléletet jelentett, amely jogi alapjának az 1939-ben megválasztott országgyűlést tekintették.

A legfontosabb 1939-es alapon álló szervezet az 1946. május 17-én alapított Magyar Szabadság Mozgalom volt,³⁴ amelynek vezetői tisztségét vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc töltötte be, aki az első időkben a legtöbbit tette a magyar hadifoglyok és katonák segítéséért, és a sikertelen kiugrás előtt élvezte Horthy Miklós bizalmát, de a nyilas uralom ideje alatti szerepvállalása miatt megítélése kezdetektől fogva vegyes volt.³⁵

Az MSZM legfontosabb politikai lépése az 1947. augusztus 20-i, Szent István-napi altöttingi zarándoklat és titkos országgyűlés megszervezése volt. Az országgyűlés az 1939-ben megválasztott képviselők összehívásával biztosítani akarta a jogfolytonosságot, és egy olyan kormányt szeretett volna létrehozni, amely a nyugati szövetségesek támogatásával hatékonyan képviselheti a magyarság érdekeit.³⁶ Ezt az országgyűlésen résztvevő egykori képviselők – körülbelül 50–60 fő,³⁷ többségében az egykori kormánypárt tagjai³⁸ – nyilatkozatukban a következőképpen fogalmazták meg: „Az országgyűlés tagjai nem akartak egyebet, mint megőrizni a független magyar állameszmét, a magyar alkotmányosság, a magyar szuverenitás elvét, gondolatát és erkölcsi tartalmát, hogy

mindezt egy jobb jövőre átmentse, annak töretlen folytonosságát fenntartsa és az abban rejlő erőit tisztán adhassa át a magyar népnek, minden fenntartás és haladék nélkül, mihelyt szabad országban, szabad népként veheti át tőle."³⁹

Jelen tanulmány szempontjából elsősorban az a fontos, hogyan viszonyult az országgyűlés jogilag, illetve szellemileg a Horthy-korszakhoz. Már az előkészítés folyamán előkerült Horthy Miklós személyének kérdése, aki ekkor maga is emigrációban élt, de távol tartotta magát a politikától. Az országgyűlés előkészítő bizottsága elismerte Horthy kormányzói érdemeit, de elfogadta lemondó levelét is, amelyben kényszer hatására Szálasi Ferencre bízta a hatalmat. Így megüresedettnek tekintették az államfői tisztséget. Bár meghagyták annak lehetőségét, hogy Horthy visszatérjen a hatalomba, ha bizonyítja, hogy lemondását kieroszakolták,⁴⁰ de ez a lépés akkor is komoly jogi aggályokat vet fel. Amennyiben a bizottság jogilag elfogadta az 1944. március 19-e, de még az október 15-e utáni eseményeket is, mint amilyen Horthy lemondása volt, Magyarországot a német megszállás ellenére egy független államként kellett elismernie.

A másik súlyos jogi probléma az országgyűlés törvénykezési jogát illette, ugyanis a források alapján nem volt jelen ahhoz elég képviselő, hogy az 1939-es házszabálynak megfelelően döntőképes ülést tartsanak,⁴¹ valamint ekkorra lejárt a képviselők – törvényileg meghosszabbított – mandátuma is, amelyre ráadásul – minden bizonnyal szándékosan – rosszul hivatkoztak.⁴²

A következő, talán legsúlyosabb jogi probléma a miniszterelnöknek és ideiglenes államfőnek megválasztott Farkas Ferencsel kapcsolatos,⁴³ ugyanis a magyar jogalkotással ellentétesen egy olyan személyt választottak miniszterelnöknek, aki nem volt az országgyűlés tagja, aki ráadásul szintén jogellenesen egyszerre birtokolta a kormányfői és államfői posztot.

Részben e jogi problémák, részben pedig az aktuális politikai körülmények és rivalizálás miatt az országgyűlést és megválasztott kormányát a másik két legfontosabb 1939-es alapon álló szervezet, a Magyar Harcosok Bajtársi Közossége és a Münchener Magyar Iroda sem fogadta el. A még csak alakulófélben lévő MHBK vezető katonái az altöttingi országgyűlést egy jó szándékú, de szerencsétlen eseménynek tartották, amely többet ártott a magyar menekültek ügyének, mint használt.⁴⁴ A korábbi külügyminiszter, Hennyey Gusztáv által vezetett MMI már az események előtt jelezni akarta Farkasnak, hogy hibának tartja az országgyűlés megtartását.⁴⁵ A szervezetek mellett a német külügyminisztérium is úgy gondolta, hogy hiba volt az országgyűlés összehívása.⁴⁶

Időközben kialakult az úgynevezett '47-esek csoportja, amely elsősorban azokból a politikusokból tevődött össze, akik szerepet vállaltak Magyarországon az 1945 utáni demokratikus átmeneti időszakban, de a kommunisták menekülésre kényszerítették őket. Az „1945-ösök” és „1947-esek” között a fő különbség az volt, hogy nem fogadták el egymás alapállításait.⁴⁷ A „45-ösök” szemében a világháború után Magyarországon történt események illegitímek voltak, mivel egy megszállt állam területén, egy megszálló hatalom irányítása és ellenőrzése alatt mentek végbe, eldobva a történelmi jogot és hagyományt. Nézeteik szerint, aki elismerte az 1945 utáni politikai rendszert, az egyben elismerte a népbírói ítéleteket, az egyházak meghurcolását és a törvénytelenégeket. Ezzel szemben az 1947-es emigráció a világháború után kialakult politikai rendszert tekintette alapnak, amelyről azt tartotta, hogy bár a Szovjetunió veszélyeztette és idővel a kommunisták kezébe játszotta át a hatalmat, de a törvényi keretek demokratikusak voltak. A Horthy-korszakot és annak szellemiségét nem fogadták el, mivel az konzervatív nemzeti, nem pedig demokratikus alapokon nyugodott és felelőssé tették olyan második világháború alatti bűnökért, amelyekért csakis a megszálló németeket és az őket kiszolgálókat terhelte a felelősség. Az emigráció két csoportjának ugyanaz volt a problémája. Nem fogadta el a másik eredményeit, a kudarccokat viszont túlzottan kihangsúlyozták. Elsősorban azért ítélték el a másikat, amit egy megszálló hatalom kényszerítésére tettek vagy nem volt módjuk ellene fellépni. Így szinte lehetetlen volt, hogy ez a két csoport közös nevezőre jusson és közös harcot folytasson Magyarország függetlenségéért. Ilyen ellentétek után természetes, hogy a '47-esek, és fő szervezetük, a Magyar Nemzeti Bizottmány teljes mértékben elítélte az altöttingi országgyűlést, és ők kezdték el először terjeszteni, hogy az egy „nyilas csoport” találkozója volt.⁴⁸

Az altöttingi országgyűlés fontossága nem az elvégzett feladatokban áll. A jogfolytonosság fenntartásának kísérlete nemes és a magyar menekültek által támogatott cél volt, de az adott körülmények között jogilag is megkérdőjelezhető volt, a gyakorlatban pedig nem volt lehetőség a megvalósítására.

Az országgyűlésnél fontosabb esemény volt az ezzel együtt tartott Szent István-napi zarándoklat tartása, amelyen 10 000–12 000 magyar menekült vett részt.⁴⁹ Ennek a magas számnak az értékét tovább emeli, hogy az adott viszonyok között gyakorlatilag csak gyalogosan lehetett közlekedni, és az emigráns magyarok többsége ekkor még az életben maradáshoz szükséges betevőkért küzdött. A zarándokok bizonyították, hogy nem felejtették el magyarságukat, hitüket, hagyományaikat, értékeiket, összetartozásukat. Mindezt politikai felhang nélkül, hiszen a za-

rándokok túlnyomó többsége nem az országgyűlés miatt érkezett.⁵⁰ A zarándoklat azonban bizonyította, hogy a résztvevők többsége a Horthy-korszakra is jellemző keresztény, konzervatív értékrendet vallotta sajátjának. Meghatározó abban a tekintetben, hogy az ezeréves magyar állam és a kereszténység ünnepén tartották, egy olyan időszakban, amikor Magyarországon éppen ezek felszámolása zajlott.

6. Oktatás

Az 1945-ös emigráció egyik legnagyobb eredménye volt, hogy már a menekülttáborokban gondoskodni tudott a gyerekek taníttatásáról, az 1950-es évekre pedig a német és osztrák területeken kiépített egy olyan alap- és középszintű iskolarendszert, amely képes volt a magyar menekült gyermekek befogadására, és nemzetközileg is elfogadott bizonyítványokat adó, minőségi oktatás kialakítására.⁵¹

Az oktatási rendszer kialakítása kezdetektől fogva elsősorban a katolikus egyházhoz kötődött. Az egyházak szerepe – elsősorban a katolikusé, hiszen ez a felekezet adta a '45-ös emigráció 70%-át⁵² – kiemelkedő volt a menekültek segítésének minden területén. A keresztény, konzervatív magyar hagyományok továbbörökítésére pedig elsősorban az oktatásban nyílt lehetőség. A tanárok között kezdetül fogva nagy számban voltak egyházi személyek – az első szervezők között kiemelendő a ferences Fekete Géza és a piarista Rózsályi Ferenc⁵³ –, és voltak olyan iskolák, amelyeket már 1945 végén a Vatikáni Misszió helyezett védnöksége alá.⁵⁴ Innsbruck városa a háború befejezése óta fontos magyar közösségi- és kulturális központ volt, ahol 1946-ban már megkezdődött a tanítás a Magyar Elemi- és Középközpontban. Az intézmény 1951-es tanterve pontosan mutatja be, milyen volt az oktatás az emigrációban.

A terv elsősorban az 1945. január 1-jén Magyarországon érvényben lévő tanmenetet követte. Pontosán meghatározta az elemi-, polgári- és középközpontokban eltöltendő évek számát és az oktatandó órákat. A hittan kötelező tanítását a körzeti papokra bízta, és szorgalmazta kereskedelmi- és leányiskolák létesítését is. A diákoknak külön kellett foglalkoznia honismerettel, hogy az idegen föld ellenére is magyaroknak érezhessék magukat. Az iskolák típusaitól függően a fiatalok magyar nyelvet, irodalmat, történelmet, földrajzot, művészetet, közigazgatást, természettudományt, gazdaságot, igazságszolgáltatást, egyházi és nemzetiségi viszonyokat tanultak. A legnagyobb gondot a taneszközök beszerzése jelentette, gyakorlatilag semmilyen tantárgyhoz nem volt megfelelő könyv. A tervezet az 1944. évi német megszállás előtti, a Szent István

Társulat által kiadott tankönyvek beszerzését tartotta szükségesnek.⁵⁵ Az iskola számára az innsbrucki püspökség már fennállásának első évében megvette a várostól nyugatra található Mentlberg kastélyt.⁵⁶

Az innsbruckival együtt Ausztriában 1947-ben három középiskola működött, összesen 160 tanulóval. Ezen kívül volt még nyolc elemi iskola 213 diákkal és öt gyermekmenhely 87 növendékkel. Mindegyik intézményt papok vezették.⁵⁷ Németországban 1948-ban (a valutareform előtt) hét jelentősebb magyar iskola működött, 648 diákkal és 44 tanárral.⁵⁸

Jelentősek voltak a Young Men's Christian Association és a Young Women's Christian Association⁵⁹ ifjúsági szervezetek magyar csoportjai. Az egyetemisták München központtal hozták létre szervezeteiket, a Katolikus Magyar Diákok Szövetségét (KMDSZ) és a Magyar Diákok Önszegélyező Körét (MDÖK). Felelevenítette munkáját a református Soli Deo Gloria. Jelentős volt még a magyar hallgatók száma a leuveni, a grazi és az innsbrucki egyetemeken. Az egyetemisták voltak a fő hangadók az 1949. évi niederaudorfi és az 1950-es grazi ifjúsági konferenciákon. Programjuk a keresztény és nemzeti értékek megtartása és hirdetése volt, de vitáikon kompromisszumképesebbek voltak a „45-ösökök” idősebb vezetőinél. Elsősorban a KMDSZ tett szert nagy tekintélyre,⁶⁰ amely már 1947-ben olyan szépirodalmi könyvet adott ki, amelynek szerzői között szerepelt többet között Wass Albert, Nyíró József vagy Ölvédy János,⁶¹ 1951-ben pedig már 161 magyar egyetemista tagot számlált.⁶²

Az eddigi kutatások alapján megállapítható, hogy az 1950-es évek elején Ausztriában és Németországban volt a leghatékonyabb a magyar ifjúság keresztény szellemben történő nevelése. Összességében az oktatás területén volt a legnagyobb a kontinuitás a Horthy-korszak és az 1945 utáni emigráció között. Valószínűsíthetően éppen emiatt a hivatalos magyar diplomácia már 1947-ben jelezte, hogy az emigrációs oktatási intézmények semmilyen módon nem kapcsolódnak a magyar államhoz.⁶³ Az oktatáshoz szorosan kapcsolódik az egyházak helyzete is. Amíg Magyarországon a második világháború után az egyházak folyamatosan háttérbe szorultak, a kommunista hatalomátvétel után pedig működésüket meglehetősen korlátozva, állami felügyelet alatt végezheték, és az oktatási tevékenységük szinte teljesen megszűnt, addig az emigrációban a történelmi egyházak és a keresztény szellemű oktatás folyamatosan erősödött, nagy megbecsülésre és tiszteletra tett szert, a német területekről kiinduló magyar egyházi- és iskolahálózat pedig világméretűre nőtt.

7. Összegzés

A második világháború utáni emigráció törzsét a Horthy-korszak értelmiségi, polgári rétege adta, akik hittek a Magyar Királyság ezeréves múltra visszatekintő politikai és társadalmi struktúrájában.

Magyarországon a rövid demokratikus átmeneti korszak után lezajlott a kommunista hatalomátvétel, az új rendszerben pedig minden fasisztának volt bélyegezve, aminek köze volt az 1945 előtti Magyarországhoz. Ugyanezen időszak alatt az emigráció 1939-es alapon álló, ’45-ösnek nevezett tagjai semmit sem fogadtak el, ami Magyarországon 1945 után történt – beleértve a demokratikus választást és a koalíciós kormány tevékenységét –, mivel azok egy a szovjet Vörös Hadsereg által megszállt, nem szuverén országban zajlottak le. Amilyen ütemben erősödött Magyarországon a diktatúra, egyfajta arra adott válaszként ragaszkodtak az emigrációban élő magyarok egyre jobban keresztény gyökereikhez.

A ’45-ösök tovább vitték hagyományaikat, konzervatív szemléletmódjukat, amely meghatározta mindennapjaikat, szervezeteiket, a kiépülő oktatási rendszert. Összességében elmondható, hogy az emigránsok elsősorban nem a Horthy-korszakot akarták „életben tartani”, hanem azt az évezredes magyar jogfolytonosságot, amelynek utolsó képviselője a Horthy Miklós nevével fémjelzett negyedszázad volt. Bár a politikai szintéren zajló folyamatos csatározások nem csak az 1939-es alapon álló szervezetek közé vertek éket, hanem ellehetetlenítették a mélyebb kapcsolatok kialakulását a többi emigráns csoporttal, mégis kijelenthető, hogy a konzervatív magyar hagyományok és szemléletmód legfontosabb megőrzői egészen az 1990-es rendszerváltásig a ’45-ösök voltak.

JEGYZETEK/NOTES

1. 1946. évi I. törvény Magyarország államformájáról. (<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/torvenycikk1.htm>, 2019. március 24.)
2. Vida István (1990): A második köztársaság kikiáltása. *História*. 1990/5–6. old. 41–43. old.
3. 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság alkotmánya. (<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/1949.evi3.htm>, 2019. március 24.)
4. Később mindketten az emigrációban maradtak, de amíg Keresztes-Fischer 1948 márciusában bekövetkezett haláláig – a család birtokában lévő levelek tanúsága szerint – többszöri kérésre sem volt hajlandó csatlakozni egyik politikai csoporthoz sem, addig Kállay közel évtizedes visszavonulás után, 1953-ban New Yorkba költözött, a következő évtől pedig tagja lett a Magyar Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottságának.

5. Horváth Attila (2014): A nyilas diktatúra. In: Horváth Attila (szerk.): Magyar állam- és jogtörténet. NKE. Budapest. 315–319. old.
6. M. Kiss Sándor (2011): Közelítések – 1956. Kairosz. Budapest. 184–185. old.
7. Kis Újság, 1945. december 5.
8. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.690/1945. M. E. számú rendeletének indoklása szerint: „(...) a mult népellenes kormányait feltétlen engedelmességgel kiszolgálta, a magyar demokratikus mozgalmat kíméletlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el”.
9. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.690/1945. M. E. számú rendelete a csendőrség felosztatásáról és az államrendőrség megszervezéséről. 1945. május 7. In: Magyarországi rendeletek tára, 1945 (1946). Belügyminisztérium. Budapest. 96. sz. 131–133. old.
10. Az 1945-ös választás eredményeiről bővebben lásd: Balogh Sándor (2010): Szabad és demokratikus választás, 1945. In: Földes György–Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon, 1920–2010. Napvilág. Budapest. 216–242. old.
11. Az 1939-es választás eredményeiről bővebben lásd: Pintér István: A kényszerpályára szavazó ország, 1939. In: Földes–Hubai (2010) 181–215.
12. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 529. M. E. számú rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek felosztásáról. In: Magyarországi rendeletek tára, 1945 (1946) 42. sz. 49–50. old.
13. Balogh Margit (2015): Mindszenty József. II. kötet. MTA. Budapest. 883–916. old.
14. Balogh Margit (2018): Az iskolaháború. Avagy az egyházi iskolák államosítása 1948-ban. Vigília. 2018/12. 949–956. old.
15. Borbándi Gyula (2006): A magyar emigráció életrajza, 1945–1985. Mikes. Budapest–Hága. 3. old.
16. Máday Béla (1947): Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Salzburger Druckerei und Verlag. Salzburg. 5. old.
17. Puskás Julianna (1996): Magyar menekültek, emigránsok – „DP-k” és „56-osok”, 1944–1957. Aetas. 1996/2–3. 67–102. old. 72. old.
18. Szerencsés Károly (2008): Életfogytiglani emigráció. Kínpad, börtön vagy emigráció. Rubicon. 2008/2. 12–23. old. 12. old.
19. Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Hennyey Gusztáv beszéde a Katolikus Liga vacsoráján. Tudósító, 1953. február 17. 16. old.
20. Baráth Magdolna (2018): Menekültekből emigránsok. Múltunk. 2018/4. 32–59. old. 32–33. old.
21. Farkas Ferenc (1969): Az altöttingi országgyűlés. Mikes. München. 12. old.
22. Az adatok bár hasonlóak, Major és Farkas valószínűleg nem egyeztettek ezekről. Major emlékiratait az 1950-es évek folyamán vetette először papírra, az elkészítésében pedig minden valószínűség szerint segítségére volt

- katonai naplója vagy valamilyen ehhez hasonló irat, amelyet hadifogsága idején nem koboztak el. Írása azonban széles körben csak akkor lett ismert, amikor azt az 1970-es évek elején Dálnoki Veres Lajos rendelkezésére bocsátotta a „Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt, 1920–1945” című háromkötetes munka elkészítéséhez. Farkas ezzel szemben 1969-ben kiadott „Az altöttingi országgyűlés története” című munkájában közölte adatait, de azok – vagy egyes részadatok – a Magyar Szabadság Mozgalom egyes dokumentumaiban már 1947–1948-ban is szerepeltek. Természetesen nem kizárt, hogy a két tábornok találkozott egymással és egyeztettek, de mivel Major visszavonultan élt, valószínűbb, hogy mindketten korábbi pozícióik alatt szerzett információkból dolgoztak.
23. Major Jenő (2000): Emléktöredékek. Visszaemlékezés az 1944. március és 1945. július közötti háborús eseményekre. Petit Real. Budapest. (<http://mek.oszk.hu/04900/04975/html/>, 2016. augusztus 7.) „...a német összeomláskor 300 000 magyar katona tartózkodott német területen” című fejezet.
 24. Borbándi (2006) 8. old.
 25. Ponori Thewrewk Aurél (2004): Nyugatosok. Hadifogoly-emlékezők. Mundus. Budapest. 121. old.; Miklós Tamás interjúja Holop Géza egykori katonával és hadifogollyal. 2010. december 29.
 26. Erdős Kristóf (2015): A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés szolgálatában (1945–1947). In: Soós Viktor Attila (szerk.): Súlypont-áthelyezés a diplomáciában. A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai. I. kötet. Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest. 171–196. old. 174. old.
 27. Borbándi (2006) 6–7. old.
 28. A Német Szövetségi Köztársaság 1949. május 23-án, a Német Demokratikus Köztársaság 1949. október 7-én jött létre.
 29. Nyári Gábor (2018): Menekültek az új hazában. A német és osztrák területeken élő magyar emigráció története, 1945–1956. Unicus Műhely. Budapest. 58–63. old.
 30. Megjegyzendő, hogy az 1939-es választás idején a német befolyás és nyomás mind a bel- mind a külpolitikában igen jelentős volt.
 31. Az 1939-es választás az 1938. évi XIX. törvénycikk alapján ment végbe, amely az egyéb demokratikus alapelvek mellett már előírta a titkos választást.
 32. Az országgyűlés saját mandátumát az 1944. évi VIII. törvénycikkkel további egy évre hosszabbította meg, azonban a törvény elfogadása már a német megszállás után zajlott, tehát jogilag megkérdőjelezhető. Hivatalosan az országgyűlést később sem oszlatták fel.
 33. Farkas (1969) 25. old.
 34. Farkas (1969) 18. old.
 35. Bonhardt Attila (2007): Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok. Hadtörténelmi Közlemények. 2007/1. 203–219. old.
 36. Az országgyűlésről lásd részletesen: Nyári (2018) 118–133. old.

37. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, A-2127/19/1 Hírszerzés-történeti kutatás. MHBK, 1948–1953. Farkas Ferenc életrajza. 70. old.
38. Az altöttingi országgyűlésen megjelent képviselőkről a kutatás során nem került elő pontos névsor, azonban a név szerint is ismert 22 képviselőből 3 volt felsőházi tag, 4 az országgyűlés mandátumának ideje alatt Magyarországhoz visszatolt területekről behívott képviselő, 11 a Magyar Élet Pártjának tagja, 1 a Magyar Megújulás Pártjának tagja és csupán 3 valamilyik szélsőjobboldali párt képviselője. Az eddigi adatok alapján nem igazolható az a később az emigráció köreiből is hangoztatott vád, hogy az altöttingi országgyűlést egy „nyilas csoport” szervezte volna. Így az altöttingi országgyűlést joggal tekinthetjük a Horthy-korszak kormánypárti politikai elitje egyik utolsó megnyilvánulásának.
39. Kótai Zoltán (1948): Az altöttingi zarándoklat, 1947. augusztus 20. Herder-Druck. München. 4. old.
40. Farkas (1969) 28–29. old.
41. A Felsőház házszabályai. 1939. évi hivatalos kiadás. Atheneum. Budapest. 79. §. (1).; A Képviselőház házszabályai. 1939. évi hivatalos kiadás. Atheneum. Budapest. 128. §. (2).; 220. §.
42. Farkas (1969) 25. old.
43. Farkas (1969) 36–37. old.
44. Radnóczy Antal (1998): A magyar katonai emigráció története, 1945–1990. Hadtörténelmi Közlemények. 1998/3. 728–744. old. 733. old.
45. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.2.5. O-8-2001/39 „H” Emigrációs szervezetek által készített emlékeztetők, 1948. Jegyzőkönyv az MHBK megbeszéléséről Hennyey Gusztáv volt külügyminiszterrel. München, 1949. február 7. 317. old.
46. Politisches Archiv Berlin, B 11 Ausarbeitung des Südost-Instituts die von der damaligen Ostabteilung des Auswärtigen Amts, Die ungarische Emigration mit besonderer Berücksichtigung der Lage in Westdeutschland, neuen Aktennummer 594, der alten Akte 677–678. old. 23. old.
47. Farkas (1969) 53–54. old.
48. Farkas (1969) 54–55. old.
49. Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. 5. old.
50. Egymással ellentmondásos adatok vannak arról, hogy a zarándoklatra érkezők közül hányan tudhattak az országgyűlésről. Farkas és társai igyekeztek bizalmasan intézni a szervezést, de arról politikusokon és vezetőkön kívül sokan mások is tudomást szerezhettek. A kutatás során sikerült adatokat szerezni a zarándoklaton résztvevő két, ma is élő személytől. Clara von Osváth-Czanik édesanyjával együtt vett részt a zarándoklaton, de ők sem korábban, sem a zarándoklat ideje alatt nem hallottak az országgyűlésről. Ezzel szemben Bárány Ferencné Kerecsény Alice és családja tudtak arról, hogy a zarándoklattal egy időben országgyűlést tartottak, amelyen Farkas Ferencet ideiglenes államfőnek és kormányfőnek választották. Clara von

- Osváth-Czanik levele Miklauzic Istvánnak. München, 2013. augusztus 15.; Bárány Ferencné Kerecseny Alice személyes közlése a szerzőnek. 2016. szeptember 1.
51. Az iskolahálózatról lásd bővebben: Koncz Lajos (2006): Az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története, 1945–1956. BookSurge. Seattle.
 52. Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1947. 1. old.
 53. Koncz (2006) 134. old.
 54. Koncz (2006) 3–4. old.
 55. Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Az Innsbrucki Magyar Elemi- és Középskola Tantervezete. Innsbruck, 1951.
 56. Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Az innsbrucki magyar iskolák leírása. 1952.
 57. Prímási Levéltár Esztergom, Mindszenty-per iratai 5. doboz V-700/17A. 335. (4582/1947.) Részletek a vatikáni Államtitkárságnak küldött jelentésből. 395. old.
 58. Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. Kótai Zoltán vatikáni delegátus éves jelentése Rómába. 1948. 7. old.
 59. Hivatalos magyar fordítás és megnevezés: Keresztény Ifjak Egyesülete
 60. Borbándi (2006) 16. old.
 61. Pávaszemes Pillangó (1947). Katholikus Magyar Diákok Szövetsége. München.
 62. Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai. A németországi KMDSZ névsora. 1951.
 63. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, NSZK Admin, 1945–1964. 4. doboz. 110. tétel. Magyar diaszpóra és emigráció Nyugat-Németországban (1945–1964). Németországi magyar oktatásügyi kérdések. 1947. február–március. (Köszönöm Erdős Kristófnak, hogy felhívta a forrásra a figyelmem.)

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Münchener Magyar Katolikus Misszió Irattára. Magyar Caritas Szolgálat rendezetlen iratai

Politisches Archiv Berlin

Prímási Levéltár Esztergom

Törvények, rendeletek

1946. évi I. törvény Magyarország államformájáról. (<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/torvenycikk1.htm>, 2019. március 24.)

1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság alkotmánya. (<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/1949.evi3.htm>, 2019. március 24.)

A Felsőház házszabályai. 1939. évi hivatalos kiadás. Atheneum. Budapest.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.690/1945. M. E. számú rendelete a csendőrség felosztásáról és az államrendőrség megszervezéséről. 1945. május 7. In: Magyarországi rendeletek tára, 1945 (1946). Belügyminisztérium. Budapest. 96. sz. 131–133. old.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 529. M. E. számú rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek felosztásáról. In: Magyarországi rendeletek tára, 1945 (1946). Belügyminisztérium. Budapest. 42. sz. 49–50. old.

Képviselőház házszabályai. 1939. évi hivatalos kiadás. Atheneum. Budapest.

Visszaemlékezések, egyéb források

Bárány Ferencné Kerecseny Alice személyes közlése a szerzőnek. 2016. szeptember 1.

Clara von Osváth-Czanik levele Miklajzic Istvánnak. München, 2013. augusztus 15.

Farkas Ferenc (1969): Az altöttingi országgyűlés. Mikes. München.

Kótai Zoltán (1948): Az altöttingi zárandoklat, 1947. augusztus 20. Herder-Druck. München.

Máday Béla (1947): Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Salzburger Druckerei und Verlag. Salzburg.

Major Jenő (2000): Emléktöredékek. Visszaemlékezés az 1944. március és 1945. július közötti háborús eseményekre. Petit Real. Budapest. (<http://mek.oszk.hu/04900/04975/html/>, 2016. augusztus 7.)

Miklós Tamás interjúja Holop Géza egykori katonával és hadifogollyal. 2010. december 29.

Pávaszemes Pillangó (1947). Katholikus Magyar Diákok Szövetsége. München.

Ponori Thewrewk Aurél (2004): Nyugatosok. Hadifogoly-emlékezések. Mundos. Budapest.

Radnóczy Antal (1998): A magyar katonai emigráció története, 1945–1990. Hadtörténelmi Közlemények. 1998/3. 728–744. old.

Sajtó

Kis Újság

Cikkek, tanulmányok

- Balogh Margit (2018): Az iskolaháború. Avagy az egyházi iskolák államosítása 1948-ban. *Vigília*. 2018/12. 949–956. old.
- Balogh Sándor (2010): Szabad és demokratikus választás, 1945. In: Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon, 1920–2010*. Napvilág. Budapest. 216–242. old.
- Baráth Magdolna (2018): Menekültekből emigránsok. *Múltunk*. 2018/4. 32–59. old.
- Bonhardt Attila (2007): Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok. *Hadtörténelmi Közlemények*. 2007/1. 203–219. old.
- Erdős Kristóf (2015): A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés szolgálatában (1945–1947). In: Soós Viktor Attila (szerk.): *Súlypontáthelyezés a diplomáciában. A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai*. I. kötet. Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest. 171–196. old.
- Horváth Attila (2014): A nyilas diktatúra. In: Horváth Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. NKE. Budapest. 315–319. old.
- Pintér István: A kényszerpályára szavazó ország, 1939. In: Földes György–Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon, 1920–2010*. Napvilág. Budapest. 181–215.
- Puskás Julianna (1996): Magyar menekültek, emigránsok – „DP-k” és „56-osok”, 1944–1957. *Aetas*. 1996/2–3. 67–102. old.
- Szerencsés Károly (2008): Életfogytiglani emigráció. Kínpad, börtön vagy emigráció. *Rubicon*. 2008/2. 12–23. old.
- Vida István (1990): A második köztársaság kikiáltása. *História*. 1990/5–6. old.

Monográfiák

- Balogh Margit (2015): *Mindszenty József*. II. kötet. MTA. Budapest.
- Borbándi Gyula (2006): *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*. Mikes. Budapest–Hága.
- Koncz Lajos (2006): *Az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története, 1945–1956*. BookSurge. Seattle.
- M. Kiss Sándor (2011): *Közelítések – 1956*. Kairosz. Budapest.
- Nyári Gábor (2018): *Menekültek az új hazában. A német és osztrák területeken élő magyar emigráció története, 1945–1956*. Unicus Műhely. Budapest.